

ISTORIJA DIPLOMATIJE SRBIJE OD 1804. DO 1914. GODINE

Dr Duško Lopandić, *Poslužiti svome dragom otečestvu: iz istorije srpske diplomatije: 1804–1914*, Beograd, „Službeni glasnik“, 2010, str. 209.

Istorija srpske diplomatije je od ovogodišnjeg Sajma knjiga u Beogradu bogatija za još jedan pogled na njen nastanak i razvoj, koji se poklapa sa prvih 110 godina moderne srpske države. Iz ugla i pera ambasadora Duška Lopandića, doktora pravnih nauka i autora brojnih studija o Evropskoj uniji i regionalnoj saradnji, ali i pisca nekoliko radova posvećenih nacionalnoj istoriji (*Letopis velikih župana, Purpur imperije, Likovi i priče iz srpskog srednjeg veka*), stiže podsećanje na razvoj srpske diplomatije u periodu od 1804–1914. godine, dakle u periodu koji je obeležen borbom Srbije za nezavisnost i opstanak sa dve okolne carevine: Turskom, koja je bila njen formalni suveren i Austro-Ugarskom, koja je bila suparnik ove prve i često njen direktni neprijatelj. Ističemo reč „podsećanje“, jer je upravo to ideja vodilja za autora, koji se pita: „*Ko danas zna za stradanja srskih deputata koji su dvadesetih godina XIX veka proveli godine u carigradskom zatočeništvu? Ko se seća drame popečitelja i kneževog predstavnika Avrama Petronijevića, koji je umro usred diplomatske misije u Carigradu? Ko obeležava pogibiju Luke Marinkovića, prvog srpskog konzula u Prištini, ubijenog ispred svog konzulata? Koliko pamtimo napore koji su brojni srpski državnici i diplomate, od Garašanina, Ristića, Novakovića, do Milovanovića, Pašića i drugih, ulagali da Srbiji izbore odgovarajuće mesto na Balkanu i u Evropi?*“.

„Putovanje“ kroz različite etape u borbi za srpsku državnost i nezavisnost, kao i njenu konsolidaciju i napor da postane moderna evropska država, započinje plovidbom na čamcu kojim prota Mateja Nenadović prolazi kroz Đerdapsku klisuru na putu ka Rusiji „*za koju ništa ne znamo gde je, no smo u pesni čuli da je ima...*“, na koju se otisnuo da obezbedi pomoć i zaštitu srpskim ustanicima protiv Turaka, a zatim dalje kroz dva srpska ustanka, preko 70 godina duge borbe za nezavisnost, do Berlinskog kongresa „*kada se posle više vekova obnovila srpska država na onom istom prostoru na kom se ugasila srpska despotovina*“, a odatle, preko Balkanskih ratova, do pred prag Prvog svetskog rata.

Na tom putu Srbija susreće i upoznaje druge evropske narode, a posebno velike sile. Njihovu ulogu u toku borbe za nezavisnost Srbije, kao i kasnije za njeno proširenje i modernizaciju, autor slikovito pojašnjava: „*Kao onaj čamac prote Mateje koji se provlačio kroz Đerdapsku klisuru bacan hučnim talasima, tako je i sudbina naroda i njegovog ustanka zavisila od talasanja velike evropske politike, koja je u to doba prolazila kroz nezapamćene bure*“. Kako su srpski državnici i diplomate pokušavali i ponekad uspevali da uvide i iskoriste snagu ili slabost velikih sila, da obezbede saveznike i zaštitnike, a da ih „*teret bliskosti*“ sa njima ne liši elementarne samostalnosti i dostojanstva nije uvek lako ni objasniti, ni ilustrovati.

U komplikovanim okolnostima učešća u rešavanju Istočnog pitanja, Srbiji polazi za rukom, da od pobunjene turske vazalne oblasti dospe na agende evropskih diplomatskih kancelarija i da shodno tome uspostavi i razvija diplomatsku službu, ne bi li rat nastavila i drugim sredstvima. Istoriju diplomatije autor posmatra kao „istoriju međunarodnih odnosa, istoriju vođenja državne spoljne politike i, najzad, kao istoriju diplomatske tehnike i organizacije, to jest diplomatije kao profesije.“ On daje prikaz razvoj istorijskih događaja tokom rešavanja Istočnog pitanja, kako u samoj Srbiji, tako i oko nje. U svakoj od epoha, koje su odvojene najupečatljivijim događajima tog vremena, posebno ističe ulogu ličnosti vladara i diplomata, kao i njihovih ličnih i političkih interesa i kapaciteta da odgovore zahtevima istorijskog trenutka i uloge koja im je namenjena. On se bavi kako „prvim ešalom“ u koji svrstava vladare i ministre inostranih dela, tako i onima iz „drugog ešalona“: diplomatama, poslanicima, deputatima, kapućehtajama (srpski poslanici u Istanbulu). „Među brojnim političarima, državicima, diplomatama, koji su unapredili međunarodni položaj Srbije, u svakoj generaciji se poneki izdvajao. Oni su delovali uz vrhovne vođe, odnosno vladare, koji su naravno davali glavni ton srpskoj spoljnoj politici“. Ne sporeći povremenu neminovnost prilagođavanja svakoj situaciji i spoljnopolitičkom delovanju „od danas do sutra“ jedne male i tek stvorene države (što zahteva i ličnosti posebnog sklopa čiji značaj nije zanemarljiv), autor ipak daje prednost i odaje priznanje onima koji su mislili i planirali na duge staze, koji su težili da spoljno političko delovanje Srbije smeste u šire i dugoročnije strateške okvire i ciljeve, kao što su to činili Ilija Garašanin, Stojan Novaković ili Milovan Milovanović. U knjizi se prepliću prizori ključnih događaja srpske istorije, prikazi razvoja pojedinih institucija sa brojnim „mini-biografijama“ ključnih ličnosti iz istorije srpske diplomatije, od Prote Mateje i Dimitrija Davidovića, na početku XIX pa sve do N. Pašića na početku XX veka.

Efekte i domete i jednih i drugih nije mogao sasvim izmeriti, ali ih je merio u odnosu na to da li su više bili usredsređeni na konsolidaciju i jačanje države i naroda na unutrašnjem planu ili na pozicioniranje na spoljnom, kao i da li su i koliko razumevali duh sopstvenog vremena i kapacitete sopstvenog naroda. Dilemama koji su političari tog doba, kojih ni njihovi naslednici, a ni naši savremenici nisu bili pošteđeni, autor se pozabavio na vrlo upečatljiv način. Od toga da li ući ili ne u neki rat (sa Austrijom i Turskom na primer ta dilema se za 110 godina javlja bar 14 puta!), kakav stav zauzeti u odnosu na velike sile, koliko se može a kada se mora odstupiti od sopstvenih interesa, do toga koliko su srpski državnici realno procenjivali situaciju u međunarodnim odnosima, koliko su blagovremenih i tačnih informacija imali i koliko su realno postavljali nacionalne ciljeve u odnosu na kapacitete (ono što bismo danas zvali *cost-benefit*, odnosno troškovi i koristi), kao i koliko su na njih mogli uticati domaći a koliko strani „savetnici“, samo su neke od lupa pod kojima autor drži i same aktere i njihovo promišljanje i delovanje u datim istorijskim okolnostima. Ovaj zahtevan analitički poduhvat, koji podrazumeva ne samo ogromno poznavanje nacionalne i evropske istorije toga doba, već i politikološko razumevanje značaja pojedinih događaja za nastanak i razvoj

moderne srpske države, njenih institucija i sistema vlasti, uz promišljanje i traganje za činjenicama i ilustracijama na više frontova i u više različitih oblasti, govori o svestranosti samog autora i pokazuje da je on u analitičkom smislu uspešno upotrebio sopstveno široko obrazovanje pravnika i ekonomiste i višedecenijsko iskustvo u diplomatiji i međunarodnom pregovaranju.

Posebno je zanimljivo podsećanje na sve što je prethodilo formiranju Ministarstva inostranih dela i uvođenju funkcije ministra ovog resora 1862. godine (u vreme kneza Mihaila), kao i donošenju prvog Zakona o činovnicima Ministarstva inostranih dela 1868. (dakle, deset godina pre nego što će Srbiji biti priznata nezavisnost na Berlinskom kongresu). Prvo diplomatsko predstavništvo Srbija je otvorila u Bukureštu 1836. godine. Prvi konzulat u Srbiji je iste godine otvorila Austrija, a za njom nakon godinu dana Ujedinjeno kraljevstvo Velike Britanije i Irske. Prateći razvoj srpske diplomatske službe autor dokumentuje svoje nalaze obiljem istorijske građe. Tako saznajemo sastav devet deputacija kneza Miloša i kapuće-haje u Carigradu, poslatih sa ciljem da se usaglasi Turski ustav, zatim ko su sve bili formalni suvereni Srbije od 1804-1878. – turski sultani sa podacima o njima, kako je izgledala i kako je funkcionisala kancelarija kneza Miloša iz kog je formirano posebno inostrano odeljenje, kako je izgledala diplomatska šifrovana prepiska a kako sistematizacija i koja zvanja je imalo prvo srpsko Ministarstvo inostranih dela. Dalje saznajemo i kako je nakon sticanja nezavisnosti 1878. godine teklo stvaranje diplomatske službe u skladu sa tada već formiranim međunarodnim pravilima i kako su se srpski predstavnici snalazili u vodama bilateralne i multilateralne diplomatije. I sam diplomata i državni službenik, dr Lopandić uočava i probleme kojih se srpska diplomatija nije otarasila od svog nastanka do danas: finansijske, kadrovske i imovinske. Vrlo upečatljive i namah duhovite, a često i opore ilustracije ovakvih prilika i okolnosti, pronađenih kako u zvaničnim diplomatskim spisima, tako i u ličnim beleškama, uspomenama, memoarima samih aktera tog doba, uz analogije koje upućeni čitalac može napraviti sa savremenom diplomatskom praksom, posebna su vrednost ove knjige.

Autoru polazi za rukom da dočara atmosferu na evropskim dvorovima, u istambulskim zatvorima, kongresima i tajnim sastancima. Na trenutke se gotovo može čuti i topot konja i zvuk valcera i sašaptavanje po kuloarima i škripa pera u prvoj beogradskoj diplomatskoj kancelariji, ali i zveckanje oružja na kapijama Balkana. Knjiga je u tom pogledu ne samo literarno bogata, već i bogato ilustrovana fotografijama - portretima vladara, diplomata, vojskovođa, kao i autentičnim fotografijama sa skupova na kojima se oblikovala istorija moderne srpske države. Autor posebno nastoji da uklapo i citira zapisane misli velikih srpskih pesnika, književnika, stratega i naučnika tog doba, koji su i njemu samom bili inspiracija, čime dodatno dočarava duh epohe u kojoj su ovi veliki ljudi živeli i stvarali, ugrađujući i sebe i svoja dela u temelje srpske države i diplomatije.

U zaključku, koji nosi naslov *Srpska diplomatija i pouke istorije* autor zaokružuje svoju ideju promišljanjem takvog jednovjekovnog istorijskog toka u kom ništa nije bilo neminovno, već predstavlja splet unutrašnjih i spoljnih faktora sa naglaskom na ulogu ličnosti onih koji su držali u rukama sudbinu naše države i naroda. Tek ovlaš dotaknute konstante u dvovekovnom srpskom spoljnopoličkom delovanju, čiji se obrisi pojavljuju u peridu koji autor posmatra, a njihova se geneza može pratiti do danas (poput pitanja granica, odnosa prema velikim silama, odnosa prema susedima, reformama ili modernizaciji, kao i posebno zanimljiva težnja „da bi i mi narodom evropejskim postali“) verovatno će biti predmet nekih autorovih budućih istraživanja i knjiga koje će iz toga nastajati.

Pisana živim i lepim stilom, bogato ilustrovana, istovremeno sintetična i analitična, knjiga dr Lopandića je u potpunosti uspela da ostvari prikaz jednog važnog perioda u istoriji srpske diplomatije i da predstavi ljude koji su tu istoriju stvarali. Zbog toga verujemo da će biti, ne samo predmet pažnje stručnjaka ili diplomata, nego i široko čitana.

Nataša DRAGOJLOVIĆ